

Проблеми забезпечення раннього доступу до захисника в сучасному кримінальному провадженні України

The problems of providing the early right for defense in criminal proceedings of Ukraine nowadays

Ольга Балацька

Ключові слова:

принцип раннього доступу до правової допомоги, право на захист, підозрюваний, обвинувачений, захисник, правовий статус, безоплатна правова допомога, рішення Європейського суду з прав людини.

Key words:

principle of providing the early legal aid, right for defense, suspected, accused, defense lawyer, legal status, free legal assistance, judgments of the European Court of Human Rights.

Врахування підходів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо раннього доступу до правової допомоги має принципове значення у кримінальному провадженні України, оскільки на міжнародному рівні саме ЄСПЛ уповноважений розглядати скарги заявників щодо порушення національними судовими та іншими органами України норм Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція). Сьогодні практика Європейського суду виступає безумовним додатковим інструментом для ефективного захисту особи від порушень з боку держави.

Проблеми реалізації права на захист в кримінальному судочинстві неодноразово та у різних аспектах підіймались у юридичній літературі, зокрема в наукових дослідженнях С.А. Альперта, А.М. Бірюкової, Т.В. Варфоломеевої, І.Ю. Гловацького, В.Г. Гончаренка, С.В. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, Я.П. Зейкана, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Маркуш, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.О. Попелюшка, О.Д. Святоцького, М.С. Строговича, А.М. Тітова, О.Г. Яновської, що свідчить про надзвичайну пріоритетність забезпечення права на захист та про невичерпність досліджуваних питань. Однак реформування кримінально-процесуального законодавства потребує нових поглядів щодо реалізації права особи на захист відповідно до європейських стандартів.

Участь захисника-адвоката є найбільш ефективним засобом забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на кваліфікований захист у кримінальному провадженні. Забезпечення особи професійним захисником, створення умов для вільного вибору захисника та до раннього доступу до нього є важливими складовими права на захист у кримінальному провадженні. Недотримання цих складових права на захист на різних стадіях може призвести до істотних порушень вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та скасування судового рішення відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України про недопустимість доказів.

ЄСПЛ зазначав, що Конвенція покликана гарантувати не права, які є теоретичними або ілюзорними, а права, які є практичними й ефективними, і що це є особливо важливим для прав захисту з огляду на те помітне місце, яке обіймає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, з якого право на захист випливає¹. Згідно з цим принципом право на ранній доступ до правової допомоги може бути реалізоване практичним і ефективним чином лише в разі забезпечення всіх складових механізму реалізації засади забезпечення права на захист. У практиці рішень ЄСПЛ вироблено систему гарантій забезпечення участі захисника як складової частини права на справедливий судовий розгляд. До цих гарантій, зокрема, відносяться особливості реалізації права на вільний вибір захисника; обмеження щодо відмови особи від правової допомоги; обов'язки посадових осіб органів кримінального переслідування

¹ Airey v Ireland, рішення ЄСПЛ від 9 жовтня 1979 р., п. 24; Artico v Italy, рішення ЄСПЛ від 13 травня 1980 р., п. 33; Salduz v Turkey, рішення Великої палати ЄСПЛ від 27 листопада 2008 р., п. п. 51, 55.

щодо надання інформації особам про право на доступ до правової допомоги; доступ до заходів і послуг, пов'язаних з правовою допомогою; конфіденційність спілкування з адвокатом і достатній час для підготовки захисту.

На відміну від вітчизняного законодавця, Європейське співтовариство приділяє неабияку увагу принципу забезпечення раннього доступу до правової допомоги. Так, Комітет ООН з прав людини при застосуванні Міжнародного пакту про громадські та політичні права зазначив, що право на ранній доступ до правової є універсальним стандартом для всіх, хто обвинувачується або підозрюється у вчиненні злочинів. Рада Європейського Союзу також визнала такий доступ одним із ключових компонентів довгострокового плану щодо зміцнення та захисту прав підозрюваних у кримінальному провадженні в усіх країнах ЄС.

Безумовно, початок доступу особи до адвоката-захисника пов'язаний із формальним початком кримінального провадження. Відомо, що нині стадія порушення кримінальної справи скасована у чинному КПК України, а формальний початок досудового розслідування прив'язаний до внесення відомостей до ЄРДР або повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та набуття нею статусу підозрюваного. Отже, сьогодні лише особа, яка набуває статусу підозрюваного, отримує можливість реалізувати право на захист в повному обсязі, оскільки саме з цим статусом в особи з'являються усі процесуальні права за законом, в тому числі право мати захисника на першу вимогу та побачення з ним до першого допиту. Хоча право на доступ до адвоката-захисника повинне виникати в особи з моменту початку кримінального переслідування, а саме коли права, свободи, законні інтереси особи порушуються або ставляться під загрозу порушення, зокрема й особи, причетності якої до вчинення кримінального правопорушення перевіряється.

Наявна процедура офіційного початку досудового розслідування порушує право особи на захист, оскільки створює умови для дій та бездіяльності посадових осіб органів досудового розслідування щодо проведення слідчих дій, усуває можливість забезпечення особи захисником та право на оскарження стороною захисту факту порушення кримінального провадження. Слушною є думка Ю.П. Аленіна, який щодо цього зауважує, що вказаний механізм початку досудового розслідування не передбачає і здійснення за ним судового контролю². Тому варто закріпити в КПК України положення щодо обов'язкового винесення слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування, також про відмову у початку досудового розслідування, що, у свою чергу, може бути оскаржено в законному порядку, що є гарантованим конституційним правом особи на захист у кримінальному провадженні.

ЄСПЛ відзначає особливу вразливість обвинуваченого на ранніх стадіях провадження, коли він опиняється у напруженій ситуації і, як наслідок, може зіткнутися із складнощами кримінального законодавства та стоїть на позиції, що право на отримання правової допомоги виникає одразу після арешту³. Відповідно до практики ЄСПЛ підозрювані в кримінальному процесі мають право на доступ до правової допомоги не пізніше, як з моменту арешту чи взяття під варту, або з того моменту, коли обставини, в яких опинилася особа, починають суттєво погіршувати її становище. ЄСПЛ вказує, що це право також включає право на доступ до адвоката під час першої години допиту або будь-якого опитування поліцією у ситуації, коли праву на захист могло бути завдано непоправної шкоди, що є несумісним із правами обвинуваченого, передбаченими пп. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції. Крім того, відповідно до практики Європейського суду з прав людини ранній доступ до адвоката – це процесуальна гарантія запобігання самообмові і фундаментальна гарантія проти жорстокого поводження.

Сферу застосування цього права було розвинуто та роз'яснено в низці рішень ЄСПЛ, ухвалених після 2008 р. Так, у справі «Салдуз проти Туреччини»⁴ (2008 р.) та подальших рішеннях, які утворюють цілий масив чіткої та послідовної практики, використання свідчень, отриманих від підозрюваного під час допиту (особливо зізнавальних) або інших слідчих дій за відсутності у підозрюваного правової допомоги, порушує ст. 6 Конвенції. У рішенні по справі «Брюско проти Франції» ЄСПЛ підтвердив, що право на юридичну допомогу включає в себе присутність адвоката на будь-яких допитах⁵. В рішенні по справі «Дайанан проти Туреччини» ЄСПЛ зазначив, що підозрюваним має бути надана можливість отримати правову допомогу

² Аленін Ю.П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування / Ю.П. Аленін // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», 2013. – С. 179

³ John Murray v United Kingdom, рішення ЄСПЛ від 8 лютого 1996 р.; Magee v United Kingdom, рішення ЄСПЛ від 6 червня 2000 р.

⁴ Salduz v Turkey, рішення Великої палати ЄСПЛ від 27 листопада 2008 р.

⁵ Brusco v France, рішення ЄСПЛ від 14 жовтня 2010 р., п. п. 44-45.

щойно як їх взяли під варту, незалежно від того, чи проводить поліція допит⁶. У справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ постановив, що право на правову допомогу виникає в момент, коли становище людини стає суттєво уразливим, навіть якщо її офіційно не затримано як підозрюваного⁷. Суд пояснив, що становище заявника стало значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення, і постановив, що було порушено п. 1 і п. 3(с) ст. 6 Конвенції, оскільки момент, у який настає право на правову допомогу, не залежить від того, який формальний статус має підозрювана у вчиненні злочину особа. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ дійшов висновку, що до заявника ставилися як до особи, підозрюваної у вчиненні кримінального злочину, і тому мали би забезпечити йому передбачені ст. 6 права, включно з безперешкодним доступом до адвоката⁸.

Наявна в Україні проблема обмеженості захисту у просторово-часовому вимірі знаходить свій прояв у систематичних порушеннях права на захист у кримінальному провадженні як необхідної складової справедливого судочинства. Конкретні дані містяться в щорічних звітах Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ за останні чотири роки, у яких простежується постійне зростання заяв проти України в ЄСПЛ щодо порушень права на захист, які допускаються органами та посадовими особами на початковому етапі розслідування кримінальної справи. Зокрема, станом на кінець 2012 р. на розгляді ЄСПЛ перебувало 10 тис. 450 справ проти України (8,2% від загальної кількості справ), у 2013 та 2014 рр. – 13 тис. 700 справ (13,3% від загальної кількості справ), а вже на кінець 2015 р. – 13 тис. 850 справ (19,5% від загальної кількості справ)⁹. Серед основних проблем слід назвати такі: недоліки законодавства та судової практики, які призводять до порушень права особи на справедливий судовий розгляд, тримання особи під вартою без належної законної підстави, надмірна тривалість провадження у кримінальних справах, зокрема судового розслідування.

ЄСПЛ констатовано, що слідчі органи використовують практику отримання сумнівної відмови особи від захисника, позбавляють особу права своєчасно мати захисника на стадії досудового розслідування (про таку приховану мету під час попередньої кваліфікації злочину йдеться в рішеннях «Яременко проти України», «Леонід Лазаренко проти України»)¹⁰. В одному з нещодавніх рішень щодо порушення права на захист в порушеннях п. 1 на пп. «с» п. 3. ст. 6 Конвенції, коли особа перебуває у вразливому стані, ЄСПЛ вже називає «традиційними» для України, зокрема у справі «Тихонов проти України» ЄСПЛ відзначив повторюваність проблеми в Україні – застосування адміністративного арешту до особи, насправді підозрюваної у злочині, для забезпечення її присутності, не дотримуючись при цьому належної правової процедури, в тому числі щодо доступу до адвоката¹¹.

З огляду на наявну практику проведення посадовими особами органів досудового розслідування з особою, яка не мала процесуального статусу підозрюваного, розмов, опитувань, відбирання пояснень, вчинення інших процесуальних дій, що в подальшому можуть призвести до її затримання та / або повідомлення про підозру, слід усунути розбіжності та прогалини вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, які призводять до порушень права на захист. Згідно з міжнародними стандартами право на отримання правової допомоги адвоката повинне гарантуватись кожній особі незалежно від її формального статусу, якщо щодо цієї особи органами влади здійснюється публічне кримінальне переслідування. Доходимо висновку, що для усунення в подальшому систематичних порушень права на захист слід було б доповнити КПК України правилом про те, що захисник бере участь з моменту початку інших заходів процесуального примусу або інших процесуальних дій, які зачіпають права, свободи особи, яка запідозрена у вчиненні злочину, що пов'язало б момент участі захисника у справі із конкретними процесуальними ситуаціями та гарантувало б право особи на ранній доступ до правової допомоги.

Ранній доступ до правової допомоги забезпечується практичним та ефективним чином за допомогою інших гарантій, зокрема реалізацією права вільного вибору захисника, правом відмови від захисника та його заміни, наданням відповідними посадовими особами підозрюваним, обвинуваченим інформації про право на доступ до правової допомоги. Проаналізуємо деякі проблеми їх реалізації в Україні.

⁶ *Dayanan v Turkey*, рішення ЄСПЛ від 13 жовтня 2009 р., п. 32.

⁷ *Shabelnik v Ukraine*, рішення ЄСПЛ від 17 лютого 2009 р., п. 57.

⁸ *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, рішення ЄСПЛ від 21 квітня 2011 р., п. 263.

⁹ Про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015 році: Щорічний звіт // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України <http://www.minjust.gov.ua>.

¹⁰ *Leonid Lazarenko v. Ukraine*, рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 2010 р., п. п. 49-51, 57.

¹¹ *Tikhonov v. Ukraine*, рішення ЄСПЛ від 10 грудня 2015 р., п. 48.

Вільний вибір кваліфікованого захисника передбачає право особи на правову допомогу обраного на власний розсуд захисника. Конвенція у п. «с» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ гарантує кожному обвинуваченому право на використання юридичної допомоги захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати такої допомоги – право її одержувати безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя¹². ЄСПЛ виходить з того, що особі, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування, повинна бути надана змога вільно обирати захисника, якщо їй дозволяють фінансові можливості з врахуванням обмежень, передбачених національним законодавством, що стосуються кваліфікації захисника, максимально необхідної кількості захисників тощо (справи «Загородній проти України», «Шабельник проти України»). Через таку позицію Суду, положень КПК України, що захисником може бути допущений лише адвокат, конвенційне право обирати захисника на власний розсуд поширюється на обрання захисника лише з-поміж осіб, які мають свідоцтво про право на здійснення адвокатської діяльності.

Статті 49, 52 КПК України передбачають випадки залучення захисника та забезпечення його обов'язкової участі слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. У цих випадках слідчий чи прокурор виносить постанову, а слідчий суддя або суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному Центру з надання безоплатної правової допомоги (далі – БПД) призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання БПД, і є обов'язковою для негайного виконання. Центр призначає захисника з числа професійних адвокатів, попередньо відібраних на конкурсній основі.

При забезпеченні доступу до правової допомоги за рахунок держави важливим є збереження усіх гарантій та складових права на захист, зокрема й дотримання ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Сучасний формат БПД відкриває можливості для порушення прав людини в процесі отримання нею необхідної адвокатської допомоги. Адже закладена конструкція щодо забезпечення захисту особи відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» породжує порушення права особи на вільний вибір захисника своїх прав. Так, за дорученням Центру з надання безоплатної правової допомоги його керівник визначає на свій розсуд, хто з адвокатів, які уклали за наслідками конкурсу договір, буде надавати захист затриманій особі, не враховуючи при цьому думку самої особи щодо вільного вибору захисника. Затримана особа не має можливості вільного вибору захисника, оскільки держава «нав'язує» їй адвоката БПД і їй відмовляється у виклику свого адвоката. З одного боку, нібито забезпечується право на захист. З іншого боку, держава в особі відповідних посадовців, які здебільшого не є адвокатами, вирішує питання участі відповідного адвоката та в подальшому надає «змогу» такому адвокату укласти договір з особою, якій надається захист відповідно до передбаченого законом порядку. Таким чином, особу, щодо якої пред'явлене кримінальне обвинувачення і якій надається БПД, фактично позбавлено права на вільний вибір захисника, що не узгоджується з Конституцією України та Конвенцією.

Практика надання БПД створює дискримінацію осіб за матеріальною та майновою ознакою в порушенні ст. 14 Конвенції (заборона дискримінації), в поєднанні зі ст. 6 п. 3 (с) Конвенції, оскільки особи, які мають фінансові ресурси, мають можливість вільно обрати собі адвоката за своїм вибором (тобто укласти з ним угоду про надання правової допомоги), тоді як ті, хто таких ресурсів не має, не мають вибору та змушені погодитись на адвоката, який їм на свій вибір надасть (призначить) центр БПД. ЄСПЛ щодо цього, наприклад, у справі «Кроїссант проти Німеччини», звертає увагу на те, що при призначенні захисника національні органи повинні прислухатися до побажань обвинуваченого щодо кандидатури захисника в усіх випадках¹³.

Крім цього, з початку повноцінного функціонування системи БПД у 2013 р. виявилися суттєві проблеми, пов'язані з неінформуванням або невчасним інформуванням центрів органами розслідування про випадки затримань, що не відповідає запровадженій КПК України процедурі обов'язкового повідомлення і залучення стороною обвинувачення захисників для захисту затриманих осіб.

ЄСПЛ неодноразово вказував, що держави мають вдаватися до позитивних заходів з метою дотримання вимог справедливого судового розгляду відповідно до ст. 6 Конвенції, включно з активним забезпеченням обізнаності підозрюваних стосовно їхніх прав. У справі «Пановітс проти Кіпру» ЄСПЛ постановив, що органи держави мали «активно забезпечити» розуміння заявником його права на юридичну і,

¹² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

¹³ Croissant v. Germany, рішення ЄСПЛ від 25 вересня 1992 р., п. 29.

зокрема, безоплатну правову допомогу. Кіпрський уряд стверджував, що органи держави в будь-який час з радістю забезпечили б заявникові можливість скористатися його правом на правову допомогу, якби він цього попросив. Суд висловив позицію, що в державі існувало позитивне зобов'язання надати заявникові інформацію, необхідну для його доступу до допомоги адвоката, і що така пасивна поведінка порушила ст. 6¹⁴. ЄСПЛ також встановив порушення ст. 6 за подібних обставин у справах «Талат Тундж проти Туреччини» і «Падалов проти Болгарії».

Отже, державі належить вжити необхідних заходів, щоб довести порядок надання БПД до відома широкого загалу та всіх зацікавлених сторін, зокрема тих державних органів, до яких можуть звертатися особи, що клопотатимуть про БПД. Однак узагальнення вітчизняної судово-слідчої практики дають змогу констатувати існування проблем щодо роз'яснення особам їх процесуальних прав, зокрема поширення інформації щодо можливості скористатися допомогою гарантованою державою адвоката. Дані соціологічних досліджень у 2013 р. підтвердили, що від працівників міліції такої інформації не отримали у 38% випадків особи, які після затримання їх органами міліції звертались за послугами безоплатних адвокатів. Серед тих, хто отримував інформацію щодо можливості використання права на безоплатного адвоката, більшість (69%) зазначає, що процедура інформування проходила досить детально (розказали, дали буклет, підвели до стенду тощо), інші ж 31% кажуть, що інформували їх поверхово і поспіхом. Про ці проблеми також свідчать результати опитування адвокатів, залучених до системи БПД, проведеного Координаційним центром правової допомоги. Адвокати засвідчують, що співробітники органів досудового розслідування порушують право осіб на захист від обвинувачення у такі, зокрема, способи: проводяться процесуальні дії з особами, яким не повідомлено про їхній процесуальний статус (48,45% випадків); чиниться психологічний чи фізичний тиск на затриманих (40,75%); порушуються права під час фактичного затримання (33,25%); захисника не допускають до затриманої особи (20% випадків); захисника не повідомляють про проведення процесуальної дії (18%)¹⁵.

В Україні адвокатура покликана захищати права людини, в тому числі здійснювати захист від держави, при цьому адвокатура веде Єдиний реєстр адвокатів України. Раціонально було б надати кожному адвокату право без будь-яких додаткових тестувань або перевірки кваліфікації добровільно надавати БПД шляхом подання попередньої інформації до Реєстру про бажання надавати БПД, по яких саме справах та в які періоди часу. Такий підхід допоможе забезпечити реалізацію вільного вибору захисника на конкурентних засадах, оскільки особа зможе вибрати собі захисника зі списку адвокатів, згенерованого правоохоронними органами з Реєстру. Це питання гостро пов'язане із потребою реформування чинної системи надання БПД, звільнення від державного контролю адвокатів, які надають допомогу за рахунок держави.

Підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновку, що, незважаючи на прогресивність національного кримінально-процесуального законодавства України з досліджуваного питання, у практичній діяльності продовжується допущення фактів порушення базового конституційного права на правову допомогу, зокрема щодо забезпечення участі захисника на кожному етапі кримінального провадження та раннього доступу особи до кваліфікованої правової допомоги. Окреслена вище проблематика зумовлює потреби зміни національного законодавства та практики його застосування відповідно до практики ЄСПЛ.

Анотація

Стаття присвячена розкриттю принципу раннього доступу до правової допомоги відповідно до рішень Європейського суду з прав людини. У статті висвітлено поняття та гарантії забезпечення раннього доступу до захисника, окремі аспекти та проблеми, які виникають в чинному кримінальному провадженні України при реалізації права на ранній доступ до захисника.

¹⁴ Panovits v. Cyprus, рішення ЄСПЛ від 11 грудня 2008 р., п. 72.

¹⁵ 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / [О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Л.М. Лобойко, З.М. Саїдова]. – К.: Арт-Дизайн, 2014. – С. 21.

Summary

The article discusses the legal grounds of the providing the early right for legal aid according to the judgments of the European Court of Human Rights. The essence and the guarantees of the providing the early right for the defense lawyer, some aspects and problems of legal regulation in criminal proceedings of Ukraine nowadays are investigated in the article.

Використана література:

1. Аленін Ю.П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування / Ю.П. Аленін // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», 2013. – С. 175–184.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / [О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Л.М. Лобойко, З.М. Саїдова]. – К. : Арт-Дизайн, 2014. – 48 с.
4. Про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015 році: Щорічний звіт // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.
5. Case of Airey v Ireland . Judgment of the European Court of Human Rights, 9 October 1980 (Application № 6694/74).
6. Case of Artico v. Italy. Judgment of the European Court of Human Rights, 13 May 1980 (Application № 6694/74).
7. Case of Croissant v. Germany. Judgment of the European Court of Human Rights, 25 September 1992 (Application № 13611/88).
8. Case of Shabelnik v. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-91401>.
9. Case of Zagorodniy v. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-107561?TID=thkbhnlzk>.
10. Case of Salduz v. Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89893>.
11. Case of Yoldaş v. Turkey. Information Note on the Court's case-law № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-1123>.
12. Case of Dayanan v. Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-95015>.

Ольга Балацька,

*аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін
Інституту права імені Іоннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*